

magyar nemzet keretébe. Én megvallom, ezt abszolúte nem tudom belátni. Ha a t. miniszterelnök úr ezt csakugyan eléri, eléri anélkül, hogy veszélyeztetve lennének a nagy, legszentebb érdekek, én tisztelettel meg fogok előtte hajolni. Az az óriási ellentét, melyet parlamentáris kifejezésekkel alig tudok megjelölni, mely köztünk van, nem lesz akadálya annak, ha ezt el tudja érni, hogy én legyek az, aki a legnagyobb mértékben dicsőítem a t. miniszterelnök úrnak ezt a sikerét, mert csakugyan óriási szolgálatot tenne az országnak (*Úgy van! a középén.*), ha azt elérné, hogy ez a nemzetiségi párt, anélkül, hogy veszélyeztetve lennének a magyar nemzeti állam nagy érdekei és jövője; anélkül, hogy paktum köttetnék a románság és magyarság közt, mint két egymással egyenrangú tényező közt, ha enélkül eléri azt, hogy ezeket a külön aspirációkat feladják, és akár testületileg egészen a munkapárthoz csatlakozzanak, akkor is óriási érdemet szerzett.

De csakis akkor, csak akkor, megszűnne a nemzetiségi párt, nem pedig akkor, ha paktumot köt egy szervezettel, mert ennél veszélyesebb nincs, mint az ily paktum, első lépés egy lejtőn. Ha ma még az elért eredmény üdvös volna is, biztosan lesz olyan, aki ezt nem fogja ott kielégítőnek tartani, aki a túlzó áramlatot meg fogja indítani, fog követelni újabb paktumot, és ha egyszer paktumot kötöttünk (*Úgy van! a középén.*), ha egyszer leléptünk arról az alapról, hogy paktumot, mint egységgel, velük nem kötünk (*Úgy van! a középén.*), akkor nincs többé megállás. (*Úgy van! a középén.*) Van példa rá elég, hozzánk közel álló országokban, és néha igazán mosoly van az ajkamon, mikor minket itt az osztrák delegációban is a nemzetiségi kérdésben bírálják, mert igazán kérdezem őket és az elfogulatlan világot: hol volt a monarchiára nézve több nehézség a nemzetiségi kérdésben, nálunk-e, ahol paktumot nem kötöttek mindeddig, vagy ott, ahol a paktumok sorozata egészen tönkretette az állami egységet? (*Úgy van! Úgy van! a középén.*)

Hadik János gr.: Mi is ide jutunk!

Andrássy Gyula gr.: De még egy nagy kifogásom van ezen egész vállalkozás ellen. Én azt hiszem, hogy ez olyan vállalkozás, melyet felelőssége tudatában élő miniszterelnök a mai viszonyok közt nem kezdene meg. Én most nem a külpolitikai helyzetre reflektálok, hanem kizárólag a belpolitikai helyzetre. Az ilyen kérdés oly nagyfontosságú nemzeti érdeket érint, melyet sikerrel csak akkor lehet megoldani, ha az erős, számbavehető nemzeti pártok egyetértenek. (*Úgy van! a középén.*) Ez nem olyan kérdés, melyet párttaktikai szempontból szabad volna kihasználni. Nem olyan kérdés, melyben meg volna engedve és nem járna végzetes következményekkel, ha más pártprogramja van az egyik pártnak, mint a másiknak. Én, ha meg is volnék győződve bizonyos lépések szükségességéről, ezt mindaddig nem tenném meg, míg nem sikerülne az összes felelős magyar tényezőket, az összes komoly politikai pártokat (*Úgy van! Úgy van! a középén.*) megnyerni ugyanazon politikának, mert ha ezt nem teszik, ha küzd az egyik pártprogram a másikkal, akkor ott állunk, ahol pl. Irlanddal szemben az a nagy, hatalmas angol nemzet áll, hogy nem tudott célt érni; nem tudta elérni azt a célt, hogy megtörje az íreket, hogy rendet csináljon, sem pedig azt, hogy kielégítse őket, mert az egyik párt programja elvette bennük azt a tudatot, hogy következetes, nagy nemzeti akcióval állnak szemben, mely félelmetes tud lenni; a másiké pedig megakadályozta azt, hogy igazán kibéküljenek a lelkek. Ily kérdéshez én csak akkor nyúlnék, ha a magyar parlamenti élet normális volna, ha megvolna a természetes viszony a különböző pártok közt, ami nélkül igazán üdvöset, nagyot alkotni még a legnagyobb tehetség sem képes...

C

1913 dec. 18

A magyar munkássajtó közleménye a Tisza-féle román paktum-tárgyalások közzétett pontjairól¹

Ma nyilvánosságra kerültek cáfolat nélkül azok a paktum-pontozatok, amelyekben Tisza és a román nemzetiségi párt kiegyeztek — egyelőre. Az a paktum-tervezet, amelyet a párt nevében a romániai konzervatív kormány kegyes jóváhagyása és diplomáciai úton, de barátságos levelezés

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A román nép elárulása. — A paktum föltételei.* — Népszava 1913. dec. 18; 296. sz. 3. l.

révén is megnyilvánult erőteljes támogatása után Mihályi², Maniu és Vajda képviselők³ Tisza elé terjesztettek, — két pont kivételével elfogadódott. Két pont még függőben van. Tisza még húzódik elfogadásuktól a forma kedvéért, mert a magyar sovíniszták fölháborodás[á]tól való félelmében nem akar nyíltan olyan előjogokat biztosítani a román uralkodó osztálynak, aminőket eddig csak a magyar uralkodó osztály gyakorolt a jogtalanokkal szemben — nyelvre való tekintet nélkül.

A kérdéses két pont közül az egyik Erdély autonómiájára vonatkozik: a románok Erdély teljes autonómiáját, szóval az Erdély fölött való román uralmat követelik, Tisza ellenben nem akar[ja] a sajtósza badtság megfojtásával egy időben visszacsinálni a március 15-iki forradalom még egy vívmányát: az erdélyi uniót. Ezzel várni kell.

A másik kérdéses pont a román nemzetiségi párt önállósága. A Mihályiak Erdélyben a közgazgatás urai akarnak lenni, de ennek fejében nem akarják pártjuk önállóságát föladni, s már csak a románság körében nyilvánuló paktum-ellenes hangulat miatt sem óhajtának csak úgy, egyszerűen beolvadni a munkapártba mint annak román alosztálya — a szász és horvát alosztály mintájára. Tiszának pedig éppen ez a fontos: neki mindenre kapható párthívek kellenek, neki szavazók kellenek. Ha a legközelebbi választásokon nem lehet megint megvásárolni az erdélyi kerületeket magyar mungók, farkaspálok számára, — legyen helyettük elég oláh mungó, elég siegescu és mangravazul.⁴ Minthogy azonban Mihályiéknak a mungók pártjába való beolvadása a nemzetiségi pártok blokkjából való kilépéssel és egyéb nehézségekkel járna, ezt a kérdést is föl függesztették, amíg alkalmas formát találnak a megoldására.

Azok a pontok, amelyekben a tárgyalások ideiglenes fölfüggesztése előtt már megvolt a megegyezés, a „Pesti Hírlap” szerint⁵ a következők:

1. A nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi 44. törvénycikk ama részleteinek végrehajtása, amelyeket eddig mellőztek, és román főispánok kinevezése.

2. Az Apponyi-féle népiskolai törvény⁶ hatályon kívül helyezése.

3. A román nyelv érvényesülése a közoktatásban és a közigazgatásban.

4. Román tannyelvű állami elemi és középiskolák föllállítása. Ez iskolák számára a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban külön osztályt szerveznek kizárólag nemzetiségi tisztviselőkkel.

5. Államilag fogják támogatni nemcsak a román egyházakat, hanem a román kulturális intézményeket is. (Astra, román színházi alap.)

6. A kerületek olyan célirányos beosztása, hogy negyven mandátumot biztosítsanak a román vezető politikusoknak.

7. A hajdúdorogi püspökség területén élő románoknak visszacsatolása a régi egyházmegyéjükhez.

Ezekből a pontozatokból kitűnik, a román paktumcsinálók kizárólag a román uralkodó osztály, az intelligencia számára kaptak nacionalista ürüggyel pénzt érő engedményeket: állásokat, mandátumot, állami szubvenciót. Hogy mi lesz a román nép anyagi érdekeivel, választó- és sajtójogával, közigazgatási demokráciájával, azzal nem törődnek a Mihályiak. Tisza pedig a nép jogainak ezt a föladását azzal honorálja, hogy előjogokat biztosít a román intelligenciának, és megteszi az első lépést a magyar Svájc demokrata eszményének fordítottja: a nemzetiségi zsebrákokkal megosztott osztályuralmi előjogokon alapuló, s a nyelvközi népszípolozást az ország összes nyelveinek igénybevételével űző abszolutizmus felé.

Tisza és a Mihályiak megegyeznek abban, hogy a magyar és a román népet eddig csak magyarosan nyomorgató uralmat olyannal váltják föl, amely oláhosan is népszípolozó lesz. A magyar ezerholdas uralom komiszságát megtetézik az oláh bojár-uralom komiszságával.

Tisza is, a Mihályiak is nyernek az üzleten. A vesztes csak a magyar és a román nép, amely a paktum után oláh-magyar vegyes abszolutizmus duplán szöges kancsukáját érzi majd a hátán az eddig[i] fajmagyar Tisza-korbács helyett.

*

² Itt és a továbbiakban: *Mihali Tivadar*.

³ A tudósító elírása. A közlemény időpontjában csak *Mihali* és *Vajda* volt országgyűlési képviselő. Ugyanakkor mindhárman a román nemzeti pártot, illetve a román komitét képviselték a Tiszával folytatott tárgyalásokon.

⁴ Az eredeti szövegben így, kisbetűvel és egybeírva. Valójában: *Farkas Pál, Siegescu József és Mangra Vazul* munkapárti képviselők. (A cikkben ismételtelen előforduló *mungó* kifejezés a *Munkapártnak*, az akkori kormánypártnak az ellenzéki gúnyneve.)

⁵ *A magyar-román paktumtárgyalás*. — Pesti Hírlap 1913. dec. 17; 297. sz. 2—3. l.

⁶ 1907:XXVII. tc.

Ezekkel a kétségtelenül hiteles híradásokkal szemben a román nemzetiségi képviselők tagadni próbálnak. Így *Mihályi Tivadar* a „*Kel[eti] Ért[estő]*”-ben nyilatkozatot tesz közzé, hogy azok a nyilatkozatai, amelyekről a *Népszava* szerdai számában is megemlékeztünk⁷, nem voltak a nyilvánosságnak szánva, és azok egy magánbeszélgetésből valók, amelyet vele előzetesen nem közöltek. Ez a cáfolat tulajdonképpen teljes beismerés, mert nem az a fontos, hogy magánbeszélgetésben tette-e Mihályi a szóban forgó nyilatkozatokat, hanem az, hogy a kormánnyal készülő román pakli igaz-e vagy sem? Ezt pedig ez a „cáfolat” beismeri.⁸

10

1913 dec. 24

Ujváry István bukaresti ref. esperesnek a romániai ev. ref. missziói egyházmegye nevében a magyarországi egyetemes ref. konvent elnökségéhez intézett jelentése „a romániai magyar vidéki iskolák vegyes jellegének korlátozása tárgyában”, 1 melléklettel¹

ME 1914—XX—26 (1914)

(Gépirásos irat)

Sz: 376—1913.

Romániai ref. esperes.

Méltóságos és Főtiszteletű Konventi Elnökség!

Tapasztalásból tudva, hogy a román vallás- és közoktatásügyi miniszternek a mi iskoláinkra is vonatkozó, időnként kibocsátott rendelkezései, ha a belőlük keletkező hátrányok elhárítása iránt idején nem történnek meg a kellő lépések, később még nagyobb nehézségeket idéznek fel, hogy ez egy újabb rendelkezésből folyólag, amely a vidéki iskolák existenciáját teheti igen könnyen problémátikussá, [ez] idején elhárítható legyen, tisztelettel jelentem, *hogy a román vallás- és közoktatásügyi miniszter a magán iskolákhoz 85419/1913. XI. 12/25. sz. a. az összes magán iskolákhoz intézett, iskoláink igazgatóinak is kézbesített, az iskolai rendtartást újabban szabályozó körrendeletében az A/3.² pont 7. bekezdésében — magyar szövegre fordítva — a következőket rendeli:*

„Egyidejűleg tudomására hozzuk, hogy az elemi iskoláztatásra vonatkozó törvény értelmében, városokban az osztályok közül csak az I. és II. lehet vegyes, és férfi részére az igazgatói működési engedély csak olyan iskoláknál engedélyeztetik, hol az I. és II. osztály vegyes, a III. és IV. osztály pedig csak fiú. — III. és IV. osztályos leányok III. és IV. osztályos fiúkkal ugyanazon helyiségben el nem helyezhetők, és férfi igazgatójuk nem lehet. Az iskoláknál, amelyeknél a III. és IV. osztály vegyes jelleggel működése eddig engedélyezve volt, ez csupán a f. tanév végeig lesz eltérve, miután már a beiratkozások megtörténtek.”

⁷ „A mi román népünk.” — *Népszava* 1913. dec. 17; 295. sz. 2—3. l.

⁸ A „*Népszava*” cikke — mint a paktum-tárgyalásoknak alig negyed éven belül bekövetkező megíhsulása is mutatja — feltevéseket vesz tónyszámba, s egyébként is elfogultan, torzítva mutatja be a tárgyalások menetét.

¹ Az ekkori Románia területén működő magyar tanítási nyelvű, többnyire négyosztályos népiskolák „vegyes” (koedukációs) jellegének engedélyezése az itt élő ekkori szórvány-magyarok létfontosságú ügye volt. Az iskolák fennállása, ezek engedélyezése és újabb iskolák felállítása ugyanis kötött tanulói számtól függött, s ezt az iskolák vagy ezek felső osztályai vegyes jellegének korlátozása esetén az esetek jelentős részében nem tudták biztosítani. — Mint arra korábban is rámutattunk, a magyar kultuskormányzat, illetőleg a miniszterelnökségnek a külföldi magyarok kulturális kérdéseivel foglalkozó osztálya a századfordulótól illetményel, könyvekkel, tanítói ösztöndíjakkal, tanulói segélyekkel támogatta ezeket az iskolákat, — jórészt a Szent László Egyesület útján. — Érdemes ezzel egybevetni — egykorú tanulmány adatai alapján — az ösztöndíjak hazai, nemzetiségi megoszlását. A budapesti egyetemi ösztöndíjakról készült egykorú kimutatás szerint 1909-ben 806 diák közül (87,2% magyar, 12,8% nemzetiségi) mindössze 63 részesült ösztöndíjban. Ezen a téren már érdekesen alakul a megoszlás, amennyiben az ösztöndíjban részesítettek közül 68,3 százalék volt a magyar, és 31,7 százalék a nemzetiségi. Azaz: magyar 43 (68,3), német 6 (9,5), szlovák 1 (1,6), szerb-horvát 9 (14,3) és román 4 (6,3 százalék). L. bőv. *Bosnyák Béla*: A budapesti diáknyomor. A Galilei-Körnek 1909-ben felvett statisztikája. Feldolgozta — —. Bp. 1912, A Galilei-Kör kiadása. 23. l. (A Galilei-Kör Könyvtára 9.)

² A kiemelések piros ceruzával aláhúzva.